การแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตจากวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

Caste Division in Parts of Ways of Life from M.R. Kukrit Pramoj's Works

เจือง ถิ หั่ง[1]

Truong Thi Hang[2]

(Received: 20 February 2024; Revised: 10 May 2024; Accepted: 20 May 2024)

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ศึกษาการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตจากการประมวลวรรณกรรมทั้งบันเทิงคดีและสารคดีของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 10 เรื่อง การศึกษาทำให้ทราบว่า การประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย ภาชนะ พาหนะ และการแต่งกาย ล้วนเป็นเครื่องแบ่งแยกกลุ่มชนต่าง ๆ ในสมัยโบราณ การประกอบอาชีพได้สะท้อนการแบ่งวรรณะในสังคมญี่ปุ่นช่วงก่อนจะมีการปฏิรูป ที่อยู่อาศัยช่วยบ่งบอกฐานะของบุคคลในยุโรปยุคกลาง ประเทศเคนยาสมัยที่ยังเป็นอาณานิคมของอังกฤษ รวมถึงสังคมจีน ไทย และขอมสมัยโบราณ ภาชนะที่ใช้ทำให้ทราบบรรดาศักดิ์และฐานะทางเศรษฐกิจของชาวไทยและขอม ส่วนการแต่งกายทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างเด็กชายในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์และไวศยะของอินเดีย สตรีชั้นสูงกับสามัญชนสมัยราชวงศ์ไต้เซ็งของจีน ชาวยิวกับชาวตะวันตกในยุโรปยุคกลาง และกลุ่มโจริกับคนทั่วไปในประเทศญี่ปุ่น

คำสำคัญ: วรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, การแบ่งวรรณะ, วิถีชีวิต

Abstract

This article explores caste divisions and ways of life through an analysis of 10 works, both fiction and non-fiction, by M.R. Kukrit Pramoj. The study highlights that caste divisions in ancient societies were reflected through various elements, including occupation, housing, utensils, clothing, and language. Occupations tied to caste systems were evident in pre-Reform Japan. Housing, as an indicator of social status, revealed patterns of segregated living among groups such as Jews and Westerners in medieval Europe, British colonists and Kenyans during the British colonial period, and people in Chinese, Thai, and Khmer societies. Utensils also served as markers of social and economic status, particularly in ancient Thai and Khmer communities. Clothing further underscored caste distinctions, as seen in the attire of boys belonging to the Brahmin, Kshatriya, and Vaishya castes, each with unique styles. Similarly, high-ranking women in the Chinese Taisheng dynasty wore attire that distinguished them from ordinary women. Other

[1] รองศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

[2] Associate Professor Dr., Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

examples include the separation of Jews and Westerners in medieval Europe, the Jori group in Japan, and various social groups across different cultures worldwide.

Keywords: M.R. Kukrit Pramoj's works, Caste divisions, Ways of life

บทนำ

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนักปราชญ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อประเทศไทยทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ด้านหนังสือพิมพ์ ด้านการศึกษา ด้านการประพันธ์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการธำรงรักษาความเป็นไทย ประเวท แดงดา (2554) กล่าวไว้ในส่วนคำนำของหนังสือ “คึกฤทธิ์ ที่สุดของความเป็นไทย” ว่า ความเป็นไทยของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงออกจากชีวิตจิตใจ ที่อยู่อาศัย และอาหารการกิน ซึ่งสัมผัสรับรู้ได้จากร่องรอยอันเป็นวัตถุที่ยังหลงเหลืออยู่และจากการอ่านงานประพันธ์จำนวนมากของเขา ในสมัยยังมีชีวิตอยู่ บ้านพักของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ซอยสวนพลูและดอยขุนตานได้รับความสนใจจากผู้คนจำนวนมาก ไม่เพียงเพราะเจ้าของบ้านเป็นคนมีชื่อเสียงอย่างเดียว แต่ยังเนื่องด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดีของเรือนทรงไทยทั้งสองหลัง “ความเป็นไทย” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังแสดงออกจากอาหารการกิน ซึ่งนอกจากเขาจะมีความรู้อย่างกว้างขวางแล้ว ยังสามารถทำอาหารได้อย่างชำนาญหลายประเภท 'รงค์ วงษ์สวรรค์ (ม.ป.ป.) เขียนไว้ในส่วนต้นของหนังสือ “คึกฤทธิ์แสบสันต์” ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นคนมีรสนิยมสูงในการใช้ชีวิต ขณะเดียวกันผลงานของเขาก็ชี้ชัดว่า เขาชื่นชอบอาหารพื้นบ้านของไทยและรู้ประวัติความเป็นมาของอาหารแต่ละอย่างอย่างลึกซึ้ง

นอกจากความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมไทยอย่างถ่องแท้จนได้รับฉายาว่า “ที่สุดแห่งความเป็นไทย” แล้ว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของต่างประเทศชนิดที่ยากจะหาใครเสมอเหมือน ประจักษ์จากผลงานประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์อย่าง “ซูสีไทเฮา” และ “ฮวนนั้ง” สารคดีระดับบรมครู อาทิ “เมืองมายา” “ยิว” “ฝรั่งศักดินา” “ถกเขมร” “ธรรมแห่งอริยะ” “พม่าเสียเมือง” และ “ฉากญี่ปุ่น” รวมถึงผลงานเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เช่น “สามก๊กฉบับนายทุน ตอน ‘เบ้งเฮ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น’” และ “สามก๊กฉบับนายทุน ตอน ‘โจโฉ นายกฯ ตลอดกาล’” ฯลฯ ผลงานดังที่กล่าวมาไม่เพียงให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและวิถีชีวิตของประชาชนในประเทศต่าง ๆ แต่ยังทำให้เห็นลักษณะที่หลากหลายของการแบ่งวรรณะภายในสังคมเดียวกันด้วย การศึกษาประเด็นการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตจากการประมวลวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ครั้งนี้ จึงเป็นการขยายขอบเขตของการศึกษาเรื่อง “วรรณะ” เนื่องจากในหลายกรณี การแบ่งวรรณะได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติกันมายาวนาน ไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดไว้เป็นตัวบทกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีนี่เองที่ทำให้ร่องรอยของการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนยังคงปรากฏเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ถึงแม้กฎหมายจะกำหนดให้พลเมืองในประเทศเดียวกันมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกันแล้วก็ตาม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 1100) ได้กำหนดความหมายของคำว่า "วรรณะ" ไว้ว่า "*น. สี เช่น เบญจวรรณ แปลว่า ๕ สี มักใช้เข้าคู่กับคำ สีสัน เป็น สีสันวรรณะ; ผิว เช่น ขอให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ, มักใช้เข้าคู่กับคำ ผิวพรรณ เป็น ผิวพรรณวรรณะ; ชั้นชน, ในสังคมฮินดูแบ่งคนออกเป็น ๔ วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร*" ตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ มีขึ้นประมาณ 1,500 ปีก่อนพุทธกาลเมื่อชนเผ่าอริยะจากยุโรปอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในชมพูทวีป การแบ่งแยกระหว่างกลุ่มที่เป็นอริยะกับชาวพื้นเมืองผู้เป็นเจ้าของดินแดนแต่เดิมทำให้เกิดระบบจตุรวรรณะ ประกอบด้วย พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร โดยคนที่อยู่ในสามวรรณะแรกล้วนสืบเชื้อสายมาจากชนเผ่าอริยะที่เป็นคนผิวขาว ขณะที่ศูทรเป็นชาวพื้นเมืองผิวดำต้องอยู่ในวรรณะต่ำสุดและมีหน้าที่รับใช้กลุ่มชนที่มีฐานะเหนือกว่าตน

การแบ่งวรรณะในสังคมฮินดูมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง จากเดิมที่เพียงอาศัยสีแห่งผิวกายเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน ก็มีการเพิ่มเติมเงื่อนไขอื่น ๆ เข้ามา เช่น การได้เข้าสู่พิธีอุปนัยนะทำให้คนในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ มีความบริสุทธิ์กว่าคนในวรรณะศูทร การรู้พระเวททำให้พราหมณ์อยู่ในระดับสูงสุดของสังคม สามารถประกอบพิธีกรรมและได้รับความเคารพอย่างสูงจากวรรณะอื่น ฯลฯ ความแตกต่างด้านวิถีชีวิตเป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจ ธรรมเนียมด้านการแต่งกาย การแต่งงานในวรรณะเดียวกัน และการดำเนินกิจวัตรประจำวันอย่างการใช้บ่อน้ำ การแตะเนื้อต้องตัว ฯลฯ ล้วนสะท้อนฐานะของบุคคลในสังคมอริยะ ดังนั้น เมื่อมองโดยภาพรวมแล้ว การแบ่งวรรณะจึงเป็นการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนโดยอาศัยความแตกต่างบางอย่างมาเป็นหลักยึด การที่วัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดูมีอิทธิพลทั่วโลก ทำให้แนวคิดเรื่องการแบ่งวรรณะไม่เพียงปรากฏในชมพูทวีปอย่างเดียว แต่ยังเป็นที่ประจักษ์ในพื้นที่ซึ่งวัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดูแผ่ไปถึง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2556ข)

สมหวัง แก้วสุฟอง (2561, หน้า 123-124) ให้ความเห็นว่า แนวคิดที่ตอบโต้การแบ่งวรรณะในสังคมฮินดูเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อพระพุทธเจ้าสถาปนาพระพุทธศาสนา โดยเปิดรับบุคคลที่มาจากทุกชนชั้นวรรณะตามหลักที่ว่ามนุษย์มีความเสมอภาคในการเข้าถึงความหลุดพ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะเชื่อมั่นว่าทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงความหลุดพ้นอย่างเท่าเทียมกัน แต่พระพุทธเจ้าก็ยอมรับในความแตกต่างด้านศักยภาพของแต่ละปัจเจกบุคคล อันช่วยอธิบายว่าเพราะเหตุใดมนุษย์จึงไม่อาจบรรลุธรรมอย่างพร้อมเพรียงกันได้ พระพุทธเจ้าจึงแบ่งมนุษย์ออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ คนเลวที่ยังคงเลวอยู่เช่นเดิม คนเลวที่กลายเป็นคนดี คนเลวที่ก้าวพ้นความดีเลว (และบรรลุนิพพาน) คนดีที่กลายเป็นคนเลว คนดีที่ยังคงดีอยู่เช่นเดิม และคนดีที่ก้าวพ้นความดีเลว (และบรรลุนิพพาน) (อนาคาริกะ เตวิชโช และปกรณ์ สิงห์สุริยา, 2554, หน้า 71) แนวคิดว่าด้วยความแตกต่างดังที่กล่าวมา ช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์มากขึ้น และทำให้ประเด็นการแบ่งวรรณะสามารถมองในมุมมองที่กว้างขวางกว่าเดิม แทนที่จะเป็นเพียงการสังเกตที่ผิวพรรณวรรณะ

ในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากเผ่าพันธุ์เดียวกัน มีลักษณะทางกายภาพ เช่น รูปร่างหน้าตาและผิวพรรณที่คล้าย ๆ กันอย่างชาวอังกฤษ ชาวไทย ชาวเขมร ชาวญี่ปุ่น ฯลฯ สีแห่งผิวกายย่อมไม่อาจใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกระหว่างประชาชน แต่ต้องอาศัยหลักการอื่น ๆ เป็นต้นว่า ในสังคมอังกฤษสมัยปกครองด้วยระบอบฟิวดัลนั้น น้ำหนักของคำสาบานต่อศาลได้สะท้อนทั้งศักดิ์และฐานะของบุคคล โดยคำสาบานของขุนนางชั้นบารอนหนึ่งคนมีน้ำหนักเท่ากับคำสาบานของคนสามัญถึงหกคน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2548, หน้า 72-74) หรือการทำสงครามเคยเป็นเอกสิทธิ์ของชนชั้นอัศวินในยุโรปยุคกลาง โดยเฉพาะในช่วงก่อนจะเกิดสงครามครูเสด (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2545ก, หน้า 134-136) ในสังคมที่ได้รับอิทธิพลของลัทธิไศเลนทร์อย่างสังคมไทย มีข้อห้ามไม่ให้เลือดกษัตริย์ตกถึงแผ่นดินเพราะจะทำให้พื้นดินแห้งแล้ง ปลูกพืชผลไม่ขึ้นและอาณาประชาราษฎร์จะพลอยเดือดร้อนตามไปด้วย คติความเชื่อที่ว่านี้นำไปสู่แบบแผนในการสำเร็จโทษเจ้านายไทยในสมัยก่อนที่ต้องทุบด้วยท่อนจันทน์ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2557, หน้า 19) เช่นเดียวกับการสำเร็จโทษพระบรมวงศ์พม่าในรัชสมัยพระเจ้าสีป่อคือ ใช้ท่อนจันทน์ทุบที่พระศอด้านหลังตรงคอต่อถ้าเป็นเจ้านายฝ่ายหน้า และทุบที่พระศอทางด้านหน้าตรงที่เป็นลูกกระเดือกหากเป็นเจ้านายฝ่ายใน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2561ข, หน้า 113-117) ในสังคมญี่ปุ่นสมัยโบราณ นักรบซามูไรเป็นชนชั้นสูง ได้รับเกียรติและอภิสิทธิ์เหนือสามัญชน การรักษาเกียรติและความบริสุทธิ์จึงมีความสำคัญและยึดถือกันอย่างเคร่งครัด เมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้น ชนชั้นซามูไรจะทำฮาราคีรีเพื่อกอบกู้เกียรติและทำให้ตัวเองกลับมาบริสุทธิ์ใหม่อีกครั้ง การทำฮาราคีรีที่เป็นเอกสิทธิ์ของชนชั้นนักรบไม่เพียงเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างซามูไรกับสามัญชน แต่ยังเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างเพศชาย-หญิง เพราะตามธรรมเนียม สตรีญี่ปุ่นจะไม่คว้านท้อง แต่ใช้วิธีการเชือดคอแทน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2561ก, หน้า 72-75) วรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ปรากฏความแตกต่างด้านวิถีชีวิตอันทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมนั้น มีความหลากหลาย กล่าวคือ ไม่เพียงกอปรแต่ระบบจตุรวรรณะในชมพูทวีปอย่างเดียว ทว่ายังครอบคลุมไปถึงประชาชนในยุโรปยุคกลางและในภูมิภาคตะวันออกอย่างญี่ปุ่น ไทย และเขมร ในหลายกรณีความแตกต่างดังกล่าวก็ไม่ได้บ่งบอกถึงการจัดลำดับชั้นในสังคม แต่เป็นเพียงการจำกัดขอบเขตระหว่างกลุ่มในลักษณะเดียวกับที่พระพุทธเจ้าเคยแบ่งกลุ่มมนุษย์ ในบทความชิ้นนี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “วรรณะ” แทนคำว่า “ชนชั้น” และมอง “วรรณะ” ในแง่ที่เป็นการแบ่งกลุ่มโดยมีความแตกต่างด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นหลัก

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556, หน้า 1119) ได้กำหนดนิยามของคำว่า “วิถีชีวิต” ไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า “*แนวทางในการดำเนินชีวิต*” ขณะที่คึกฤทธิ์ ขาวละมัย (2550, หน้า 17) มีความเห็นว่า วิถีชีวิตหมายถึงแบบแผนหรือแนวทางที่คนกลุ่มหนึ่งใช้ร่วมกัน หรือยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาในการดำรงชีพ ซึ่งแสดงถึงการประกอบกิจกรรมเพื่อการอยู่รอด การพักผ่อน และความสุขที่ตัวเองต้องการและเห็นคุณค่า ส่วนชิศากัญญ์ เล่าชู (2558, หน้า 13) ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิถีชีวิตว่าเป็นวัฒนธรรมของคนในสังคมตั้งแต่วิธีกิน วิธีอยู่ วิธีแต่งกาย วิธีทำงาน วิธีในการแสดงอารมณ์ พฤติกรรม

อุปนิสัย เป็นต้น ในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของแต่ละบุคคล แนวทางในการแสดงวิถีชีวิตของคนบางคนอาจเกิดจากการที่มีบุคคลทำเป็นต้นแบบแล้วมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา วิถีชีวิตย่อมเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ที่สามารถตอบสนองความต้องการมากกว่าเดิม บุคคลย่อมเกิดความนิยมและในที่สุดก็อาจเลิกใช้วิถีชีวิตแบบเดิมได้

การแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 10 เรื่อง และเมื่อพิจารณาตามหลักการทางวิชาการเกี่ยวกับวรรณะและวิถีชีวิตดังกล่าวข้างต้น สามารถจำแนกเป็นประเด็นย่อย ได้แก่ การแบ่งวรรณะด้านการประกอบอาชีพ การแบ่งวรรณะด้านที่อยู่อาศัย การแบ่งวรรณะด้านภาชนะ และการแบ่งวรรณะด้านการแต่งกาย การศึกษาครั้งนี้นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับลักษณะการแบ่งกลุ่มในสังคมสมัยโบราณแล้ว ยังทำให้เห็นถึงพลวัตในกระบวนการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคระหว่างชนชั้นอันนำไปสู่ผลเชิงประจักษ์ในปัจจุบันว่า พลเมืองในประเทศเดียวกันมีสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตของสังคมต่าง ๆ ที่นำเสนอในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และดำเนินการวิจัยตาม 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวรรณะและวิถีชีวิต เพื่อใช้ประกอบการประมวลวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้สามารถพิจารณาประเด็นการแบ่งวรรณะในมุมมองที่เป็นการแบ่งกลุ่มโดยมีความแตกต่างด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นหลัก สำหรับการรวบรวมวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นั้น ผู้วิจัยรวบรวมทั้งประเภทสารคดีและบันเทิงคดี ทำให้ได้ตัวบทที่ใช้ในขั้นตอนการจัดกระทำข้อมูล จำนวน 87 เรื่อง จำแนกเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

นวนิยาย จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ “กาเหว่าที่บางเพลง” (2532) “ไผ่แดง” (2552) “หลายชีวิต” (2553) “สี่แผ่นดิน” (2554) “ซูสีไทเฮา” (2555) และ “ฮวนนั้ง” (2556)

เรื่องสั้น จำนวน 2 ชุด ได้แก่ “เรื่องสั้นคึกฤทธิ์ ฉบับสมบูรณ์ ชุด เพื่อนนอน” (2544) และ “ตลาดนัด” (2548)

วรรณกรรมวิจารณ์ จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ “ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่” (2543) “สามก๊ก ฉบับนายทุน ตอน ‘เบ้งเฮ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น’” (2544) “กฤษฎาภินิหารอันบดบังมิได้” (2554) และ “สามก๊ก ฉบับนายทุน ตอน ‘โจโฉ นายกฯ ตลอดกาล’” (2556)

วรรณกรรมแปล จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ “ราโชมอน” (2543) และ “จอนะธัน ลิวิงสตัน นางนวล” (2544)

สารคดี จำนวน 13 เรื่อง ได้แก่ “โครงกระดูกในตู้” (2504) “เมืองมายา” (2514) “ชมสวนด้วยกัน” (2533) “นิกายเซน” (2544) “ยิว” (2545) “ฝรั่งศักดินา” (2548) “น้ำพริก” (2553) “ห้วงมหรรณพ” (2554) “ถกเขมร” (2556) “ธรรมแห่งอริยะ” (2556) “เรื่องของลัทธิและนิกาย” (2557) “ฉากญี่ปุ่น” (2561) และ “พม่าเสียเมือง” (2561)

หนังสือรวมบทความที่เคยลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ จำนวน 24 เล่ม ได้แก่ “คึกฤทธิ์ว่า” (2505) “จากหน้า 5 หนังสือพิมพ์สยามรัฐ” (2512) “คึกฤทธิ์กับนักศึกษา” (2518) “จากหน้าห้า น.ส.พ. สยามรัฐ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก่อนเป็นนายกรัฐมนตรี” (2518) “ข้าวนอกนา” (2520) “ตอบปัญหาหัวใจ” (2522) “รู้จักเพื่อนบ้าน” (2522) “ปีนี้ไม่มีอะไรใหม่” (2529) “รู้ไว้ใช่ว่า” (2531) “คึกฤทธิ์พูด” (2538) “คึกฤทธิ์วินิจฉัย ตอน ‘รัฐวินิจฉัย’” (2540) “สงครามเย็น” (2545) “เก็บเล็กผสมน้อย” (2548) “ไกลโรค” (2548) “ข้อคิดเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย” (2548) “ชมสวน” (2548) “เรื่องขำขัน” (2548) “ช้างในชีวิตของผม” (2549) “บันเทิงเริงรมย์” (2549) “วัยรุ่น” (2549) “สรรพสัตว์” (2554) “สัพเพเหระคดี” (2554) “คนรักหมา” (2555) และ “สงครามร้อน” (2556)

หนังสือรวมปาฐกถาและบทบรรยาย จำนวน 4 เล่ม ได้แก่ “ธรรมคดี” (2544) “คึกฤทธิ์พูด ‘วรรณกรรมกับสังคม’” (2553) “สามนคร” (2553) และ “วิวาทะ (ความเห็นไม่ตรงกัน) ระหว่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับ ท่านพุทธทาสภิกขุ ในเรื่อง ‘จิตว่าง’” (2556)

หนังสือรวมการบรรยายในรายการ “เพื่อนนอน” จากสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดนที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดำเนินรายการ จำนวน 15 เล่ม ได้แก่ “คึกฤทธิ์กับสังคมเมืองไทย” (2510) “อเมริกาในเอเชียอาคเนย์” (2511) “รอบบ้านเรา” (2512) “เจ้าโลก” (2513) “คึกฤทธิ์ถกเมืองไทย” (2514) “เมืองใน-เมืองนอก” (2514) “โลกใหม่” (2515) “สงครามผิว” (2545) “พระพุทธศาสนากับคึกฤทธิ์” (2548) “คนของโลก” (2549) “ประชุมพงศาวดารประชาธิปไตย” (2554) “มลายูรำกริช” (2554) “สงครามปาก” (2557) “โลกกับคน” (2558) และ “สงครามเวียดนาม” (2561)

หนังสือนำเสนอชีวิตและผลงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 17 เล่ม ได้แก่ “โต้ ... คึกฤทธิ์ ปราโมช ‘ทุนนิยมคืออะไร?’” (2517) “คึกฤทธิ์ขึ้นศาล” (2518) “คึกฤทธิ์ในสภา” (2518) “วารสารฉบับพิเศษ ‘บ้านคึกฤทธิ์และดอยขุนตาน’ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์” (2523) “สนุกกับคึกฤทธิ์” (2525) “คึกฤทธิ์แสบ” (2527) “คึกฤทธิ์ ปราโมช 82 ปี บริหารงานสไตล์คึกฤทธิ์” (2536) “คึกฤทธิ์ลาโลก” (2538) “คึกฤทธิ์ ที่สุดของความเป็นไทย” (2554) “คึกฤทธิ์วิจารณ์นักเขียน” (2554) “นักหนังสือพิมพ์ชื่อคึกฤทธิ์” (2554) “กลิ่นพระ” (2555) “ชุด ... ตามรอยคึกฤทธิ์ ตอน ‘คึกฤทธิ์กินเจ’” (2555) “พระสมเด็จของ

คึกฤทธิ์" (2555) "คึกฤทธิ์เป็นนายกฯ ชีวิตและงาน" (ม.ป.ป.) "คึกฤทธิ์เปิดม่านไม้ไผ่" (ม.ป.ป.) และ "คึกฤทธิ์ แสบสันต์" (ม.ป.ป.)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนการจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 87 เรื่องดังกล่าวอย่างละเอียด ทำให้ทราบว่า วรรณกรรมที่ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตมีทั้งหมด 10 เรื่อง ได้แก่ "คึกฤทธิ์ลาโลก" (2538) "สงครามผิว" (2545) "ยิว" (2545) "สี่แผ่นดิน" (2554) "ซูสีไทเฮา" (2555) "ถกเขมร" (2556) "ธรรมแห่งอริยะ" (2556) "เรื่องของลัทธิและนิกาย" (2557) "พม่าเสียเมือง" (2561) และ "ฉากญี่ปุ่น" (2561)

ขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 10 เรื่อง โดยใช้กรอบการศึกษาตามคำนิยามความหมายของคำว่า "วรรณะ" และ "วิถีชีวิต" ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556) หลักการทางวิชาการเกี่ยวกับการแบ่งกลุ่มที่นำเสนอโดยอนาคาริกะ เตวิชโช และปกรณ์ สิงห์สุริยา (2554) หลักการทางวิชาการเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคึกฤทธิ์ ขาวละมัย (2550) และชิศากัญญ์ เล่าชู (2558) ทำให้ได้ผลการวิจัยใน 4 ประเด็นคือ การแบ่งวรรณะด้านการประกอบอาชีพ การแบ่งวรรณะด้านที่อยู่อาศัย การแบ่งวรรณะด้านภาชนะที่ใช้ และการแบ่งวรรณะด้านการแต่งกาย

ขั้นตอนที่ 4 เป็นขั้นตอนการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยทั้ง 4 ประเด็นดังกล่าวด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. การแบ่งวรรณะด้านการประกอบอาชีพ

การแบ่งวรรณะด้านการประกอบอาชีพปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ "คึกฤทธิ์ลาโลก" (2538) และ "ฉากญี่ปุ่น" (2561)

ญี่ปุ่นในสมัยโบราณแบ่งคนออกเป็น 4 ชนชั้น ได้แก่ จักรพรรดิซึ่งอยู่ในระดับสูงสุดของสังคม "กุเง" ที่กอปรด้วยผู้ดีตระกูลเก่าสืบสายมาจากอดีตจักรพรรดิ ถัดมาคือ "บุเก" ผู้เป็นนักรบโดยมีชื่อเรียกที่หลากหลาย เช่น "ซามุราฮิ" หรือ "ซามูไร" ฯลฯ สามัญชนญี่ปุ่นมี 3 ระดับ ได้แก่ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า โดยชาวนามีฐานะสูงสุด รองลงมาคือช่างฝีมือ ประกอบด้วย ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างทอ ช่างหม้อ และช่างอื่น ๆ พ่อค้าเป็นกลุ่มที่มีศักดิ์ต่ำสุดในสังคม ต้องทนรับกับการดูถูกเหยียดหยามจากชนชั้นอื่น ๆ เพราะตามทัศนะของชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณ อาชีพเกี่ยวกับการหาเงินเป็นอาชีพที่น่ารังเกียจ และการซื้อถูกมาขายแพงถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ไร้ศักดิ์ศรี

ประเทศญี่ปุ่นสมัยโบราณยังมีชนอีกสองกลุ่มที่ถึงแม้จะมีจำนวนมาก แต่ต้องอยู่นอกสังคม เนื่องจากไม่ใช่คนญี่ปุ่นแท้ ได้แก่ "โจริ" บ้างเรียกว่า "เอตะ" และ "ฮินิน" ที่แปลว่า "อมนุษย์" หรือ "ไม่ใช่คน"

ความไร้ค่าของโจริปรากฏในเรื่องที่ชาวญี่ปุ่นในสมัยเดียวกันเรียกชนกลุ่มนี้ด้วยสรรพนามเดียวกันกับสัตว์เดรัจฉาน และเมื่อต้องคำนวณจำนวนชาวโจริก็ใช้วิธีนับเป็นตัวเยี่ยงสัตว์เหมือนกัน โจริมีสิทธิ์หาเลี้ยงชีพด้วยงานชั้นต่ำ ซึ่งตามความเห็นของชาวญี่ปุ่น ล้วนเป็นงานที่นำความโชคร้ายมาให้ เช่น งานสัปเหร่อ ขุดหลุมฝังศพ ขุดบ่อน้ำ กวาดถนน ทำเกี๊ยะ ฟอกหนังสัตว์ และเพชฌฆาต ฯลฯ โจริไม่มีสิทธิ์อาศัยปะปนกับคนญี่ปุ่น ต้องออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่นอกเมืองในระยะทางที่พอจะเดินเข้ามาทำงานสะดวก โจริได้รับอนุญาตให้เข้ามาซื้อขายสินค้าในหมู่บ้านหรือในเมือง แต่ไม่มีสิทธิ์เข้าร้านขายของทั่วไป ยกเว้นร้านขายเกี๊ยะที่ชาวญี่ปุ่นมองว่าเป็นของต่ำ โจริบางคนประกอบอาชีพร้องเพลงแต่ต้องร้องหากินตามริมถนนหรือในสวน เพราะชาวญี่ปุ่นไม่ยอมให้โจริเข้าบ้าน ฮินินก็เป็นชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องอยู่นอกสังคมเช่นเดียวกับโจริ ประกอบด้วยขอทาน นางละคร หญิงโสเภณีบางจำพวก และบุคคลที่ถูกขับออกจากสังคมเพราะประพฤติผิดประเพณี เปรียบเทียบกันแล้วฮินินถือว่าอยู่นอกสังคมยิ่งกว่าโจริเพราะไม่มีใครกล้าข้องเกี่ยวด้วย ต้องทำมาหากิน และหาที่พักอาศัยตามแต่จะหาได้ ความไร้ค่าของชนกลุ่มนี้ยังประจักษ์จากธรรมเนียมที่ถ้าหากชาวญี่ปุ่นฆ่าฮินินตาย ทางราชการจะไม่ถือว่าเป็นโทษฐานฆ่าคน หากมีการลงโทษบ้างก็เป็นเพียงโทษปรับเล็ก ๆ น้อย ๆ ในฐานที่การฆ่าสัตว์นั้นเป็นบาป (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2561ก, หน้า 96-100)

การประกอบอาชีพของชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณแทบจะเป็นข้อมูลที่สมบูรณ์เพียงชุดเดียวในผลงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่นำเสนออาชีพในฐานะเป็นเครื่องแบ่งวรรณะ อย่างไรก็ตาม ในหนังสือ “คึกฤทธิ์ลาโลก” (วิลาศ มณีวัต, 2538, หน้า 165-174) ปรากฏรายละเอียดที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พูดถึงการเป็นหัวหน้าอันธพาล ตลอดจนอาชีพที่ต้องใช้แรงงานอีกหลายอย่างที่ชวนให้นึกถึงกลุ่มผู้อพยพชาวอิตาเลียนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่รายละเอียดตรงนี้ไม่อาจใช้เป็นหลักเกณฑ์ตายตัวในการแบ่งแยกชาวอิตาเลียนกับกลุ่มชนอื่น ๆ ในสหรัฐอเมริกา เพราะชาวอิตาเลียนที่ถูกพูดถึงแทบจะเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่ในสหรัฐอเมริกาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเหตุที่ต้องประกอบอาชีพซึ่งสังคมมองว่าเป็นอาชีพชั้นต่ำก็เพราะขาดความรู้และการศึกษา สถานภาพดังที่กล่าวมาย่อมเปลี่ยนไปเมื่อชาวอิตาเลียนรุ่นหลังได้รับการอบรมที่ดีกว่า มีความรู้ความสามารถจนทำให้ได้ขยับฐานะขึ้นไปอยู่ในระดับสูงของสังคม

ชาวอิตาเลียนที่อพยพเข้าไปสหรัฐอเมริกาส่วนมากมาจากถิ่นที่แร้นแค้นและยากจนของเกาะซิซิลี ประเทศอิตาลี เป็นกลุ่มที่มีการศึกษา มีความรู้ และมีความประพฤติในระดับต่ำ เมื่อเอ่ยชื่อผู้ร้ายหรือที่เรียกในภาษาอเมริกันว่า “Gangster” อันหมายถึงหัวหน้าอันธพาลหรือผู้ที่มีความประพฤติไม่ดี โดยมากจะเป็นชื่ออิตาเลียน พื้นความรู้และการศึกษาที่อยู่ในระดับต่ำส่งผลให้ชาวอิตาเลียนต้องประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานเป็นหลัก เป็นต้นว่า ชาวอิตาเลียนในนครนิวยอร์กส่วนใหญ่ทำงานในบริษัทหรือโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นของคนเชื้อชาติเดียวกัน นอกจากนั้น ยังมีอาชีพทำภัตตาคารซึ่งเป็นที่นิยมกันมาก ภัตตาคารอิตาเลียนจัดอยู่ในชั้นที่สองรองลงมาจากภัตตาคารฝรั่งเศส ขายอาหารจำพวกสปาเก็ตตี้และมักกะโรนี ชาวอิตาเลียนในรัฐแคลิฟอร์เนียมักทำไร่ปลูกผักหรือปลูกองุ่นตามอาชีพที่ชำนาญมาจากพื้นเพเดิม ภายในกลุ่มชาวอิตาเลียน

ด้วยกันก็มีการแบ่งแยกระหว่างคนที่ใช้ชีวิตอย่างกลมเกลียวกับชาวอเมริกันทั่วไปกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ชอบพูดภาษาอิตาเลียน และรับประทานอาหารอิตาเลียนเป็นประจำ

การแบ่งวรรณะด้านการประกอบอาชีพแม้จะมีข้อมูลไม่มากแต่ก็สะท้อนทัศนะด้านอาชีพการงานของชาวญี่ปุ่นและชาวอเมริกันในสมัยก่อน การที่ชาวญี่ปุ่นนำเกียรติและความซื่อสัตย์มาเป็นบรรทัดฐานในการกำหนดฐานะของบุคคล ทำให้ชนชั้นผู้ดี นักรบ รวมถึงชาวนาได้รับการยกย่องอย่างสูง ขณะที่อาชีพค้าขายถูกมองว่าน่ารังเกียจ และพ่อค้ากลายเป็นกลุ่มที่มีศักดิ์ต่ำสุดในชนชั้นสามัญ อย่างไรก็ตามพ่อค้าญี่ปุ่นยังโชคดีกว่ามากเมื่อเทียบกับกลุ่มโจริและฮินินซึ่งถูกขับออกนอกสังคมเพราะไม่ได้ร่วมเชื้อสายเดียวกันกับชาวญี่ปุ่น ที่สำคัญคือ กลุ่มชนทั้งสองล้วนประกอบอาชีพต่ำต้อยที่คนทั่วไปรังเกียจ เมื่อตัดภาพมาที่สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม และประกอบด้วยพลเมืองที่มาจากหลายเชื้อชาติหลายภาษา ความรู้และการศึกษาที่อยู่ในระดับต่ำของชาวอิตาเลียนอพยพส่งผลให้ชนกลุ่มนี้ทำได้แต่อาชีพที่ต้องใช้แรงงาน การประกอบอาชีพจึงกลายเป็นสัญลักษณ์เฉพาะกลุ่ม และทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างชาวอิตาเลียนกับพลเมืองกลุ่มอื่น ๆ ในสหรัฐอเมริกา

2. การแบ่งวรรณะด้านที่อยู่อาศัย

การศึกษาวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้เห็นลักษณะการอาศัยที่แยกกันตามกลุ่มและลักษณะของที่อยู่อาศัยที่เน้นความบริสุทธิ์ รวมถึงระเบียบแบบแผนในการมุงหลังคาบ้าน ซึ่งสะท้อนการแบ่งวรรณะอย่างน่าสนใจ

2.1 ลักษณะการอาศัยที่แยกกันตามกลุ่ม

ลักษณะการอาศัยที่แยกกันตามกลุ่มปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ “สงครามผิว” (2545) และ “ยิว” (2545)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความรู้ในสารคดีเรื่อง “ยิว” ว่า สงครามที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในกรุงเยรูซาเล็มทำให้ชนชาติยิวต้องกระจายไปอาศัยตามดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก และชะตากรรมของชาวยิวในยุโรปถือว่ามีความพลิกผันอย่างยิ่ง ช่วงต้นสมัยกลาง (Middle Ages) ยิวได้รับการยอมรับว่า เป็นกลุ่มชนที่มีการศึกษาสูง มีวัฒนธรรมและมีระเบียบประเพณีที่แน่นอน ยิวจำนวนมากเป็นนักปราชญ์ นักคิด และเป็นผู้เชี่ยวชาญรอบรู้ในกิจการต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ทำให้ชาวยิวอยู่ในฐานะเหนือกว่าชาวตะวันตกในสมัยเดียวกัน แต่เมื่อถึงช่วงปลายสมัยกลาง (ค.ศ. 1250-1500) ฐานะของยิวก็เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นกลุ่มที่ชาวตะวันตกดูหมิ่น ถูกกล่าวหาว่าต่ำต้อย และเป็นตัวตลกที่คนทั่วไปเล่นรังแกได้ตามใจชอบ ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากที่ยิวเคยเป็นกลุ่มชนที่มีอิทธิพลสูงในยุโรปช่วงต้นสมัยกลาง ประเทศตะวันตกจึงต้องออกกฎหมายเพื่อตัดทอนสิทธิและจำกัดประโยชน์ของชาวยิว (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2545ก, หน้า 131-135)

ตามกาลเวลาการออกกฎหมายในลักษณะเอาเปรียบชาวยิวได้กลายเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่ง โดยผู้ออกกฎหมายปล่อยให้การทำโทษและดูถูกเหยียดหยามชาวยิวมีขึ้นอย่างแพร่หลาย ถึงขนาดที่หากใคร

สามารถหาช่องทางหรือวิธีรังแกชาวยิวในรูปแบบใหม่ได้ ทางราชการก็จะออกกฎหมายอนุญาตให้ใช้วิธีนั้นทันที ในเบื้องแรกการข่มเหงเป็นเพียงการบังคับให้ชาวยิวติดป้ายสีเหลืองบนเสื้อผ้าเพื่อให้คนทั่วไปรู้ว่าเป็นยิว แต่ต่อมาชาวยิวถูกกีดกันให้ออกนอกสังคมของชาวตะวันตก แล้วถูกบังคับให้อยู่เฉพาะในพื้นที่จำกัดที่เรียกว่า “เก็ตโต” (Ghetto) เวลาเดินสวนทางกับชาวตะวันตก กฎหมายก็บังคับให้ชาวยิวต้องหลีกทางไปก่อน นอกจากข้อห้ามในเรื่องการผูกมิตรกับชาวตะวันตกแล้ว ชาวยิวยังถูกห้ามไม่ให้สร้างโรงสวดโรงธรรมและไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การประกอบอาชีพก็มีข้อจำกัดหลายอย่าง และถูกกำหนดไว้เป็นตัวบทกฎหมาย

ส่วนการแบ่งแยกระหว่างชาวอังกฤษกับชาวเคนยาปรากฏในบทความเรื่อง “ฟ้าใหม่ในแอฟริกา” ออกรายการ “เพื่อนนอน” เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2506 ซึ่งภายหลังได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “สงครามผิว” แคว้นเคนยาเป็นอาณานิคมของอังกฤษมานานจนกระทั่งได้รับเอกราชในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2506 มีการประกอบพิธีใหญ่โต โดยดยุคแห่งเอดินเบอเรอร์ผู้เป็นพระสวามีของสมเด็จพระราชินีเอลิซาเบธที่สองแห่งอังกฤษ เป็นผู้ประทานเอกสารที่ให้เอกราชแก่เคนยากับนายกรัฐมนตรีด้วยพระองค์เอง

ชาวเคนยาได้ต่อสู้เพื่อกอบกู้เอกราชแห่งชาติอย่างเข้มแข็งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการตั้งสมาคมลับชื่อว่า “สมาคมเมา-เมา” ช่วง พ.ศ. 2493 แล้วส่งสมาชิกไปสังหารคนผิวขาว ความเกลียดชังคนผิวขาวไม่เพียงเกิดจากที่ชาวอังกฤษเข้ามาควบคุมเคนยาอย่างเดียว แต่ยังเป็นเพราะฝ่ายปกครองอนุญาตให้ชาวอังกฤษได้ตั้งรกรากทำมาหากินจำนวนมาก ชาวอังกฤษส่วนใหญ่อาศัยในที่ราบสูงเป็นดินแดนที่อากาศหนาวเย็นและอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้การกสิกรรมของประเทศตกอยู่ในมือของคนผิวขาวซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีความรู้และความชำนาญมากกว่าคนผิวดำผู้เป็นเจ้าของถิ่น

การอาศัยที่แยกกันตามกลุ่มชาติพันธุ์ในยุโรปยุคกลาง และในแคว้นเคนยาสมัยที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ แม้จะอยู่ในบริบทที่ต่างกัน แต่กลับสะท้อนปัญหาทางสังคมที่เกิดจากความแตกต่างด้านเชื้อชาติเหมือนกัน ชาวยิวในฐานะชาวต่างชาติอพยพเข้ามาอาศัยในยุโรป ถูกกลุ่มที่เป็นเจ้าของดินแดนปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะเรื่องการถูกบังคับให้อยู่ใน “เก็ตโต” ตามที่ทางราชการกำหนด ชาวอังกฤษในเคนยาแม้จะเป็นพลเมืองส่วนน้อย แต่เนื่องจากเป็นคนผิวขาวและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับฝ่ายปกครองจึงได้รับอภิสิทธิ์หลายอย่าง ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ชาวยิวในยุโรปยุคกลางและชาวอังกฤษในแคว้นเคนยาล้วนเป็นกลุ่มที่มีความรู้และความชำนาญเหนือกว่าประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศ แต่ขณะที่ชาวยิวถูกกดขี่ข่มเหง ชาวอังกฤษกลับได้รับความคุ้มครองจากฝ่ายปกครอง และมีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพจนกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศ

2.2 ลักษณะของที่อยู่อาศัย

ลักษณะของที่อยู่อาศัยที่เป็นเครื่องแบ่งชนชั้นในสังคมมีความหลากหลาย ประกอบทั้งความบริสุทธิ์ของที่อยู่อาศัย ตลอดจนระเบียบแบบแผนและข้อปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการมุงหลังคาที่อยู่อาศัยด้วย

2.2.1 ความบริสุทธิ์ของที่อยู่อาศัย

ข้อมูลเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของที่อยู่อาศัยปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ “ถกเขมร” (2556) และ “เรื่องของลัทธิและนิกาย” (2557)

ในสมัยสุโขทัย ชาวไทยมีสิทธิ์ร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้ทุกเมื่อ ประจักษ์จากที่พ่อขุนรามคำแหงแขวนกระดิ่งไว้หน้าพระราชวังให้คนที่มีความทุกข์ร้อนมาสั่น แล้วพระองค์จะออกมาถามไถ่สารทุกข์สุกดิบโดยตรง ความใกล้ชิดกับราษฎรจึงเป็นลักษณะเด่นของสถาบันพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย แต่หลังจากที่พระมหากษัตริย์ไทยมีอำนาจเหนืออาณาจักรเขมร แล้วนำเอาวัฒนธรรมของขอมเข้ามาใช้ โดยเฉพาะลัทธิไศเลนทร์หรือลัทธิเทวราชที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเทพเจ้า ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรก็เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง การที่พระมหากษัตริย์ไทยอยู่ในฐานะเทพเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา ทำให้พระราชวังอันเป็นที่ประทับ รวมถึงราชธานีมีฐานะอย่างเดียวกันกับเทวสถาน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนต้องเคารพ ทั้งหมดนี้นำไปสู่ข้อห้ามต่าง ๆ เช่น สมัยหนึ่งเคยมีการห้ามเผาศพในพระนครยกเว้นพระบรมศพและพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ คนที่เจ็บไข้ใกล้ตายในพระราชวังต้องหามออกไปให้ตายข้างนอก หรือถ้าหากมีคนตายในกำแพงวังอย่างสุดวิสัย พราหมณ์จะต้องทำพิธีล้างเสนียดที่เรียกว่า “กลบบาทว์สุมเพลิง” เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ขึ้นใหม่ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2557, หน้า 13-14)

อิทธิพลของลัทธิไศเลนทร์ยังนำไปสู่การสร้างปราสาทสำหรับเก็บพระบรมศพ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2556ก, หน้า 79-83) อธิบายในสารคดีเรื่อง “ถกเขมร” ว่า นครวัดในประเทศกัมพูชาเป็นปราสาทหินทรงสี่เหลี่ยมสามชั้น กว้าง 1,300 เมตร ยาว 1,500 เมตร และล้อมรอบด้วยคูน้ำกว้างประมาณ 200 เมตร การขุดคูรอบปราสาทเป็นสถาปัตยกรรมของขอมเมื่อสมัยพันกว่าปีก่อน นอกจากความสวยงามที่ประดุจกระจกให้แลเห็นเงาปราสาทเป็นนิตย์แล้ว คูน้ำยังเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากการสร้างปราสาทต้องใช้ดินมูนขึ้นเป็นภูเขา แล้วอาศัยภูเขาดินเป็นฐานปราสาทอีกต่อหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะผู้สร้างปราสาทขอมมีเจตนาจะสร้างให้เป็นเหมือนเขาพระสุเมรุ อันเป็นเทวาลัยที่แท้จริงในศาสนาพราหมณ์ การสร้างปราสาทขอมในสมัยแรกเริ่มต้องหาภูเขาจริง ๆ มาเป็นฐาน แต่ต่อมาภูเขาตามธรรมชาติค่อย ๆ หมดไป หรืออาจมีบ้างก็อยู่ห่างไกล ผู้สร้างปราสาทรุ่นต่อมาจึงใช้วิธีขุดคูนำดินมามูนเป็นภูเขา จากนั้นใช้หินขนาดใหญ่สร้างปราสาททับลงบนมูนดินที่กองถมเป็นชั้น ๆ เมื่อการสร้างปราสาทเสร็จสิ้นลง ช่างต้องปรับทัศนียภาพโดยรอบให้สวยงาม ทำให้ปราสาทถูกออกแบบให้เป็นเขาพระสุเมรุที่อยู่กลางน้ำดังที่เห็นในนครวัด

2.2.2 การมุงหลังคาที่อาศัย

ข้อมูลเกี่ยวกับการมุงหลังคาที่อาศัยปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 2 เรื่อง ได้แก่ “ซูสีไทเฮา” (2555) และ “ถกเขมร” (2556)

ลักษณะการมุงหลังคาที่บ่งบอกถึงการแบ่งแยกระหว่างชนชั้นปกครองกับสามัญชนปรากฏในสังคมขอมสมัยโบราณและสังคมจีนช่วงปลายราชวงศ์ไต้เซ็ง ที่น่าสนใจคือ แม้จะอยู่ในบริบทที่ไม่เหมือนกัน โดยมีความแตกต่างด้านวัฒนธรรมและลัทธิความเชื่อเป็นปัจจัยกำหนด แต่แบบแผนต่าง ๆ ในการมุงหลังคาของชนชั้นสูงในประเทศขอมและประเทศจีนกลับมีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2556ก, หน้า 86-89) อธิบายว่า บรรดาศักดิ์ของขุนนางขอมถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดขนาดของบ้าน นอกจากพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ก็มีเพียงขุนนางเท่านั้นที่มีสิทธิ์มุงหลังคากระเบื้อง แต่กำหนดให้ใช้ได้เฉพาะที่เป็นหอพระและหอที่อาศัยจริง ๆ ส่วนบ้านช่องของราษฎรส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้และหลังคามุงจาก แม้แต่ผู้มีอันจะกินก็ไม่กล้าใช้เครื่องเรือนและเครื่องประดับบ้าน

หลังคามุงกระเบื้องอันเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างชนชั้นสูงกับสามัญชนขอมละม้ายคล้ายกับธรรมเนียมการสร้างบ้านของจีนในช่วงปลายราชวงศ์ไต้เซ็ง ต่างแต่ว่าหลังคาพระราชวังที่พระเจ้าฮ่องเต้จีนประทับมีการกำหนดอย่างละเอียดถึงสีกระเบื้องว่าต้องเป็นสีเหลือง ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “ซูสีไทเฮา” ลิเลียนยิงซึ่งภายหลังได้เป็นขันทีคนสนิทของพระนางซูสีไทเฮาต้องออกไปเสี่ยงโชคในเมืองหลวงเพราะความยากจน ครั้นถึงประตูเมืองปักกิ่งก็ไต่ถามทางสู่พระราชวัง นายประตูคนหนึ่งจึงชี้ไปที่หลังคาปราสาทที่มุงกระเบื้องสีเหลืองล้วน อันเป็นหลังคาพระที่นั่งเทียนโฮเทียนอยู่ในใจกลางพระราชวัง และเป็นที่ประทับของพระเจ้าฮ่องเต้ แล้วแนะให้ลิเลียนยิงออกเดินทางโดยยึดหลังคาสีเหลืองนั้นเป็นจุดหมาย (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2555, หน้า 19-20)

เห็นได้ว่า การมุงหลังคากระเบื้องเป็นเอกสิทธิ์ของชนชั้นปกครองในสังคมขอมและสังคมจีนช่วงปลายราชวงศ์ไต้เซ็ง ลักษณะการมุงหลังคาของชนชั้นสูงในราชอาณาจักรขอมยังชี้ให้เห็นถึงการแบ่งแยกระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับขุนนางด้วย กล่าวคือ ถึงแม้ขุนนางจะได้รับอนุญาตให้ใช้กระเบื้องมุงหลังคา ทำให้เกิดความแตกต่างกับสามัญชนทั่วไปที่บ้านช่องส่วนใหญ่ทำด้วยไม้และมุงจาก แต่บริเวณที่ขุนนางมีสิทธิ์ใช้กระเบื้องมีเพียงหอพระและหอที่อาศัยจริง ๆ เท่านั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การจำกัดสิ่งปลูกสร้างที่สามารถมุงกระเบื้องดังที่กล่าวมา น่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างพระเจ้าแผ่นดินซึ่งอยู่ในฐานะสูงสุดของสังคมกับบรรดาขุนนางชาวขอม โดยปราสาทพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินน่าจะมุงกระเบื้องทั้งหมด

3. การแบ่งวรรณะด้านภาชนะที่ใช้

การแบ่งวรรณะด้านภาชนะที่ใช้ปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ “สี่แผ่นดิน” (2554) “ถกเขมร” (2556) และ “พม่าเสียเมือง” (2561)

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2561ข, หน้า 42) กล่าวว่า พม่ากับไทยในสมัยโบราณมีลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นสังคมหวงห้าม (prohibitive society) ภาษาที่ใช้จึงมีการแบ่งชั้น โดยมีราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับชนชั้นสูงตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนางลงมาจนถึงพระภิกษุสงฆ์ ในการปลูกบ้านรวมถึงการแต่งกายและการใช้เครื่องประดับก็ล้วนแต่มีระเบียบแบบแผนที่ตายตัว ยิ่งถ้าเป็นเครื่องแต่งกายก็ยิ่งมีกฎเกณฑ์และข้อห้ามที่ละเอียดลออ เป็นต้นว่า การใช้ผ้าคาดที่ทอด้วยเงินหรือทองเป็นเอกสิทธิ์ของเจ้านาย ส่วนสามัญชนมีสิทธิ์ใช้เพียงผ้าฝ้ายเท่านั้น เครื่องประดับทำด้วยทองคำบางอย่างเป็นสิทธิพิเศษของเจ้านาย และขุนนาง แม้แต่เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หีบหมาก กระโถน ฯลฯ ก็มีการกำหนดไว้ว่า คนที่อยู่ในวรรณะใดจึงจะมีสิทธิ์ใช้และต้องใช้อย่างไร

“หีบหมาก” ที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ข้างต้นทำให้นึกถึงวัฒนธรรมการกินหมากซึ่งไม่เพียงมีอยู่ในสังคมไทยและพม่าสมัยที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก ทว่ายังเป็นวัฒนธรรมร่วมของประชาชนในเขตร้อนด้วย การกินหมากของชาวไทยปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หลายเรื่อง ทำให้เห็นถึงเส้นทางของการดำรงอยู่และการสูญสลายของวัฒนธรรมการกินหมาก ตั้งแต่ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจากหนังสือ “ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่” เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในเรื่อง “โครงกระดูกในตู้” การกินหมากของชาวไทยสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ได้สะท้อนอย่างมีชีวิตชีวาในวรรณกรรมเรื่อง “สี่แผ่นดิน” อย่างไรก็ตาม รัฐบาลในยุคที่จอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ประกาศห้ามการกินหมาก การค้าขายหมาก และการทำสวนหมาก เพราะมองว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงความล้าหลังทางวัฒนธรรมของชาติ รายละเอียดตรงนี้ปรากฏในแผ่นดินที่ 4 (สมัยรัชกาลที่ 8) ซึ่งเป็นแผ่นดินสุดท้ายในชีวิตของตัวละครเอกแม่พลอย วรรณกรรมเรื่อง “สี่แผ่นดิน” ยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับการกินหมากในราชสำนัก โดยมีความพิถีพิถันตั้งแต่กระบวนการเจียนหมากจีบพลูตลอดจนความวิจิตรงดงามของหีบหมาก ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกบรรดาศักดิ์ของเจ้านาย และฐานะของสตรีชั้นสูงในสังคมไทยสมัยก่อน

แม่พลอยในวัย 10 ขวบต้องเข้าถวายตัวให้อยู่ในความคุ้มครองของสมเด็จ เนื่องจากมารดาขัดแย้งอย่างรุนแรงกับคุณอุ่น ผู้เป็นธิดาคนโตของพระยาพิพิธฯ และเป็นพี่สาวต่างมารดาของพลอย ครั้นพลอยขึ้นไปลาบิดาก่อนจะติดตามมารดาเข้าไปในวังสมเด็จ ก็ได้ยินเสียงคุณอุ่นเรียกให้เข้าพบ พลอยจึงมีโอกาสสังเกตสภาพห้องคุณอุ่นที่อบอวลด้วยกลิ่นอบกลิ่นร่ำ มีตู้และกำปั่นวางไว้ตามฝาผนังหลายใบอย่างเป็นระเบียบ บรรจุเครื่องเพชรและเครื่องทองซึ่งคุณอุ่นมีกุญแจไขแต่เพียงผู้เดียว ที่สำคัญคือเชี่ยนหมากและกระโถนที่วางอยู่ใกล้ตัวคุณอุ่นล้วนทำมาจากเงิน อันสื่อถึงฐานะที่เป็นใหญ่ในบ้านและความร่ำรวยของผู้เป็นเจ้าของ ครั้นเข้ามาถึงในวัง มารดาของพลอยก็ตรงไปที่ห้องคุณสายก่อนในฐานะคนรู้จักและเคยเป็นข้าราชบริพารของสมเด็จเหมือนกัน คุณสายจึงเล่าเรื่องคุณสายหยุดมหาเศรษฐีที่เคยเป็นข้าหลวงในตำหนักเจ้าคุณฯ ให้ฟังว่า หมอดูคนหนึ่งทักว่าคุณสายหยุดจะมีบุญวาสนา ทำให้เจ้าคุณพ่อตั้งความหวังไว้ว่าสักวัน

หนึ่งบุตรีจะได้เป็นเจ้าจอม และเขาจะมีหลานตาเป็นพระองค์เจ้าเล็ก ๆ ไว้เล่น อย่างไรก็ตาม คุณสายหยุดไม่ได้เป็นเจ้าจอมตามที่หวัง เธอจึงออกไปแต่งงาน แต่ชีวิตหลังแต่งงานก็ไม่ได้ราบรื่นนัก เธอถูกสามีปอกลอกจนหมดตัว ตกที่นั่งลำบากถึงกับต้องทาบทามให้คุณสายรับซื้อหีบทองซึ่งเจ้าคุณพ่อเคยสั่งมาให้จากเมืองนอก ชีวิตที่พลิกผันของคุณสายหยุดในภาพของสตรีมหาเศรษฐีสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งต้องการบรรดาศักดิ์มาส่งเสริมฐานะของครอบครัว รวมถึงรายละเอียดเกี่ยวกับหีบหมากทองคำที่สั่งมาจากเมืองนอก เมื่อผ่านคำบอกเล่าของคุณสายที่เป็นคนช่างพูดและคุยสนุกตามแบบฉบับของชาววัง มีความน่าสนใจ ดังนี้

> *"เขาก็อยู่ที่ตำหนักทำใหญ่โตนั่งคอยบุญวาสนาจะเป็นเจ้าจอม แต่ก็ไม่เห็นได้เป็น นานเข้าเขาจะนึกอย่างไรขึ้นมากระมัง เห็นออกไปบ้านชั่วคราวแล้วกลับมาอีกคราวนี้กินหีบทองหรูหรา ใบที่จะมาขายฉันนี่แหละ เขาว่าเจ้าคุณพ่อท่านสั่งมาจากนอก เป็นหีบทองฝามีวงกลมเป็นตาข่ายฝังเพชร บนตาข่ายมีงูเขียวทำด้วยมรกตเม็ดเล็ก ๆ ปีมะเส็ง ปีเกิดของเขาไงละ พอเขากินหีบใบนี้เขาก็เริ่มคุยต่อไปว่า หีบหลวงเขาไม่เห็นอยากกิน เพราะซ้ำกับคนอื่นดาษดื่น เวลาขึ้นก็เฟื่องฟูไป ประเดี๋ยวเดียวแล้วก็ต้องไปหมอบประจำห้องเหลือง เบื่อจะตาย สู้กินหีบเจ้าคุณพ่อไม่ได้"*
>
> (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2554, หน้า 35-36)

ความสำคัญของหมากในสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ 5 สะท้อนจากคำว่า "หีบหลวง" หมายถึงหีบหมากที่ใช้สำหรับเจ้าจอมในราชสำนัก และการได้ "กินหีบหลวง" ย่อมหมายถึงเรื่องที่สตรีสามัญชนได้ยกฐานะขึ้นมาอยู่ในวรรณะสูงจากการเป็นชายาของพระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 8 ทั้งพลอย ช้อย และคุณเชยต่างก็ล่วงเข้าวัยชรา และต้องประสบพบเห็นสิ่งที่ไม่เคยนึกฝันมาก่อนว่าจะเกิดขึ้นได้ การกินหมากที่คุ้นเคยกันมาแต่อ้อนแต่ออกกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมายและเป็นของหายาก อย่างไรก็ตาม การต้องกินหมากแบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ แม้จะไม่ใช่เรื่องสนุก แต่อย่างที่คุณเชยบอก ได้เติมเต็มรสชาติให้หมากนั้นอร่อยขึ้น ครั้งหนึ่งคุณเชยไปเยี่ยมพลอยที่บ้าน และสิ่งแรกที่เธอร้องขอจากน้องสาวคือการกินหมาก "*พลอยเลื่อนเชี่ยนหมากที่วางอยู่ข้างตัวอีกด้านหนึ่งให้คุณเชยแล้วถามว่า 'ทำไมเดี๋ยวนี้คุณเชยไม่ถือกระเป๋าหมากแล้วหรือ?'*" (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2554, หน้า 860) จากข้อความที่กล่าวมาสันนิษฐานได้ว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้สอดแทรกเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจของพลอยและคุณเชยผ่านภาชนะที่ใช้ใส่หมาก ขณะที่พลอยใช้ "เชี่ยนหมาก" ตามประสาสตรีผู้มีอันจะกิน คุณเชยกลับมีเพียง "กระเป๋าหมาก" ที่เรียบง่ายเท่านั้น การใช้ "กระเป๋าหมาก" ของคุณเชยไม่ได้เกิดจากนโยบายการห้ามกินหมากของรัฐบาล เพราะเมื่อพลอยถามคุณเชยว่า "*ทำไมเดี๋ยวนี้คุณเชยไม่ถือกระเป๋าหมากแล้วหรือ?*" แสดงว่าเธอเองก็ยังไม่ทราบเรื่องการห้ามกินหมาก การใช้ "กระเป๋าหมาก" จึงเป็นปกติวิถีของคุณเชยที่พลอยคุ้นเคยมานาน อันที่จริงฐานะที่ไม่สู้ดีของคุณเชยเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วในหมู่ญาติ คุณเชยเป็นบุตรีคนที่สอง

ของพระยาพิพิธฯ กับภรรยาหลวง มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายมาตั้งแต่เกิด สถานการณ์พลิกผันหลังจากบิดาเสียชีวิต และคุณเชยหนีตามหลวงโอสถไปใช้ชีวิตอยู่ข้างนอก เพราะทนรองรับอารมณ์ของพี่สาวคนโตคือคุณอุ่นไม่ไหว หลวงโอสถแม้จะมีความรู้และมีชื่อเสียง แต่ไม่ใช่คนร่ำรวย คุณเชยในฐานะภรรยาจึงต้องปรับวิถีชีวิตไปตามสามี โดย “กระเป๋าหมาก” ที่ใช้เป็นประจำได้บ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจของเธอด้วย

นอกจากหีบหมากและเชี่ยนหมากดังที่กล่าวมาแล้ว ภาชนะที่เชิญของเสวยของพระมหากษัตริย์รวมถึงพระสุพรรณภาชน์ที่หมายถึงโต๊ะหรือพานปากกระจับขนาดใหญ่ทำด้วยเงินหรือทอง ก็ล้วนเป็นของสูงและเป็นของศักดิ์สิทธิ์ การแตะต้องและการเชิญจึงต้องมีพิธีรีตองจำนวนมาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2557, หน้า 13-14) อธิบายว่า ของเสวยของพระมหากษัตริย์ไทยที่เรียกว่า “เครื่องต้น” มีความศักดิ์สิทธิ์เพราะถือเป็นเครื่องสังเวยพระเจ้า เมื่อหุงเสร็จใส่ในถ้วยชามที่ใช้เป็นภาชนะแล้ว ยังต้องเทียบลงพระสุพรรณภาชน์แล้วนำผ้าขาวห่อผูกให้มิดชิดเพื่อป้องกันมลทิน มหาดเล็กที่มาเชิญพระสุพรรณภาชน์ต้องถวายบังคมก่อนจึงจะจับต้องและเชิญไปยังที่เสวยได้ ในการเชิญพระสุพรรณภาชน์ต้องเชิญด้วยมือขวาคือยกมือขวาให้สูงเพียงระดับไหล่ เพื่อให้พระสุพรรณภาชน์อยู่ในระดับศีรษะหรือเหนือศีรษะของผู้เชิญ

เขมรในสมัยนครธมก็ใช้ภาชนะเป็นเกณฑ์แบ่งแยกระหว่างชนชั้นสูงกับสามัญชนเช่นเดียวกับสังคมไทยสมัยก่อน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2556ก, หน้า 88-89) กล่าวว่า ขุนนางและเศรษฐีขอมใช้ภาชนะที่ทำจากเงินและทอง แต่ก็ใช้เฉพาะในเวลามีงานเท่านั้น คนทั่วไปหุงข้าวด้วยหม้อดินและต้มแกงบนเชิงกรานดิน เวลาจะตักข้าวหรือตักแกงใช้กะลาทำเป็นจวัก ชาวขอมคดข้าวใส่จานที่ทำจากดินเผาหรือทองแดงที่นำเข้ามาจากเมืองจีน ส่วนแกงตักใส่ใบไม้ที่เย็บเป็นกระทง ซึ่งแม้จะใส่ของเหลวจนเต็มก็ไม่รั่วไหล ใช้ใบไม้เล็ก ๆ มาแทนช้อน เพราะเมื่อเสร็จธุระก็โยนทิ้งไปได้ ชาวขอมส่วนใหญ่ดื่มสุราจากถ้วยดีบุก แต่คนจนมักจะใช้จอกดิน

เห็นได้ว่า ภาชนะในฐานะเครื่องแบ่งวรรณะได้ทำให้เห็นถึงความคล้ายคลึงในสังคมพม่า ขอม และไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เพียงให้รายละเอียดเกี่ยวกับคำศัพท์ที่หมายถึงภาชนะเชิญเครื่องเสวยของพระเจ้าแผ่นดินอย่างสุพรรณภาชน์ แต่ยังพูดถึงหีบหมากและเชี่ยนหมากที่บ่งบอกบรรดาศักดิ์และฐานะทางเศรษฐกิจของชาวไทยช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 8 วัตถุดิบที่ใช้ทำภาชนะเป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจ ในสังคมขอมสมัยโบราณ มีแต่ขุนนางและเศรษฐีเท่านั้นที่ใช้ภาชนะทำจากเงินและทองคำ ขณะที่ราษฎรใช้จานดินเผาหรือทองแดง เย็บใบไม้เป็นกระทงไว้ใส่แกง นำใบไม้ขนาดเล็กมาแทนช้อน และดื่มสุราจากถ้วยดีบุก

4. การแบ่งวรรณะด้านการแต่งกาย

การแบ่งวรรณะด้านการแต่งกายปรากฏในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ “ยิว” (2545) “สงครามผิว” (2545) “ซูสีไทเฮา” (2555) และ “ธรรมแห่งอริยะ” (2556)

การแต่งกายที่บ่งบอกฐานะของบุคคลในสังคมฮินดูมีทั้งลักษณะของผ้า สังวาลย์ และไม้เท้าที่ใช้ในพิธีอุปนัยนะ ส่วนการแบ่งแยกระหว่างสตรีชั้นสูงกับสามัญชนในสมัยราชวงศ์ไต้เซ็งของจีนอยู่ที่จำนวนเสื้อที่

สวมใส่ และการไว้เล็บมือให้ยาวงาม ชาวยิวในยุโรปยุคกลางและกลุ่มโจริในช่วงก่อนที่ญี่ปุ่นจะปฏิรูปประเทศล้วนเป็นกลุ่มชนที่ถูกขับออกนอกสังคม จึงต้องติดเครื่องหมายพิเศษบนเสื้อให้แตกต่างจากคนทั่วไป

ตามธรรมเนียม เด็กชายในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์จะต้องผ่านพิธีอุปนัยนะจึงถือว่าได้เข้าสู่สังคมอริยะอย่างสมบูรณ์ คัมภีร์อัสวะลายนะคฤหยะสูตรกล่าวว่า พราหมณ์พึงทำอุปนัยนะแก่เด็กชายที่ประดับด้วยอลังการ เกล้าผมแล้วเป็นอันดี และนุ่งห่มผ้าใหม่ที่ยังไม่เคยซัก นุ่งหนังเลียงผาถ้าเป็นพราหมณ์ หนังกวางหากเป็นกษัตริย์ และหนังแพะในกรณีที่เป็นแพศย์ สำหรับการใช้ผ้านุ่งนั้น เด็กชายในวรรณะพราหมณ์ต้องนุ่งผ้าสีเหลืองแกมแดง ใช้ผ้าสีแดงสดถ้าเป็นกษัตริย์ และผ้าสีเหลืองหากเป็นแพศย์ สังวาลย์ของเด็กชายในวรรณะพราหมณ์ถักด้วยหญ้ามุญชะ ของกษัตริย์ถักด้วยสายศร และแพศย์ถักด้วยขนสัตว์ การใช้ไม้เท้าก็มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนคือ พราหมณ์ใช้ไม้ปลาศ กษัตริย์ใช้ไม้อุทุมพร และแพศย์ใช้ไม้พิวละ (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2556ข, หน้า 357-361)

ส่วนธรรมเนียมการสวมเสื้อหลายชั้นปรากฏในนวนิยายเรื่อง “ซูสีไทเฮา” เมื่อพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้พระราชบุตรในพระนางฮองไทเฮาซูสี มีพระชนมายุ 17 ปีบริบูรณ์ ก็ได้รับอนุญาตให้ว่าราชการแผ่นดินตามราชประเพณี แต่พระนางฮองไทเฮาซูสียังคงเป็นผู้ควบคุมอำนาจพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้ และราชินีคือพระนางเจียชุนฮองเฮาจึงแสดงอาการขัดขืน ทำให้พระนางฮองไทเฮาซูสีพิโรธแล้วสั่งคุมขังพระเจ้าฮ่องเต้ที่พระที่นั่งยางสินเทียน ฝ่ายพระนางเจียชุนฮองเฮาซึ่งทรงครรภ์อยู่ในขณะนั้น ถูกห้ามไม่ให้เข้าพบพระสวามี พระนางฮองไทเฮาซูสียังแต่งตั้งนางหงเกี้ยวข้าหลวงคนสนิทขึ้นเป็นพระสนมเอก มีหน้าที่ปรนนิบัติพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้อย่างใกล้ชิด ต่อมาพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้มีอาการประชวรและมีพระทัยคิดถึงพระนางเจียชุนฮองเฮา ขันทีจึงเข้าเฝ้าพระนางเจียชุนฮองเฮา แล้วแนะให้ปลอมตัวเป็นขันทีเพื่อที่จะพาไปเฝ้าพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้ วันหนึ่งนางหงเกี้ยวมาที่ห้องบรรทมของพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้ ประจวบเหมาะพอดีกับที่พระนางเจียชุนฮองเฮากำลังอยู่ในห้อง ขันทีเห็นเช่นนั้นก็พยายามทำเสียงดังเป็นสัญญาณให้พระนางเจียชุนฮองเฮาหาที่หลบซ่อนตัว ฝ่ายนางหงเกี้ยวไม่ว่าพระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้จะขับไสอย่างไรก็ไม่ยอมออกจากห้อง นางกล่าวว่าตั้งใจแต่งตัวอย่างงดงามมาให้พระองค์ทอดพระเนตร แล้วเรียกขันทีมาช่วยถอดเสื้อให้ พระเจ้าตุงจี่ฮ่องเต้คิดว่านางจะเปลือยกายเป็นที่อนาจารก็รีบสั่งห้าม นางหงเกี้ยวทราบอยู่แล้วว่านางฮองเฮากำลังหลบอยู่ในห้อง จึงกล่าวเชิงประชดว่า “*พระองค์มิน่าตกพระทัยหวั่นไหวไปเลย พระองค์ก็เป็นบุรุษเคยสตรีมามากแล้ว น่าจะทรงทราบว่า สตรีมีตระกูลนั้นย่อมจะสวมเสื้อชั้นในอยู่หลายชั้น แต่ชะรอยสตรีที่พระองค์คบหาเป็นอาจิณเช่นนางฮองเฮานั้น จะต่ำช้าหาตระกูลมิได้ จึงสวมเสื้อแต่ตัวเดียวเป็นประจำ แม้ถอดเสื้อนั้นออกก็เหลือแต่กายเปล่า พระองค์จึงไม่ทรงทราบ*” (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2555, หน้า 245-258) คำประชดของนางหงเกี้ยวที่ตั้งใจให้กระทบถึงนางฮองเฮานั้น แม้จะไม่ใช่ความจริงเพราะพระนางเจียชุนฮองเฮาถือกำเนิดในตระกูลเม่งจูที่บิดาเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ได้รับการอบรมเป็นอย่างดีตามแบบฉบับของสตรีชั้นสูง กระนั้นผรุสวาจาของนางหงเกี้ยวที่เปรียบพระนางเจียชุนฮองเฮาเสมอสตรี “*ต่ำช้าหาตระกูลมิได้*” ก็สะท้อนแนวคิดเรื่องการแบ่งแยกระหว่าง

สตรีชั้นสูงกับสามัญชนในสมัยราชวงศ์ไต้เซ็ง ขณะที่สตรีชั้นสูงต้องสวมเสื้อชั้นในหลายชั้น สตรีสามัญชนกลับสวมเสื้อเพียงชั้นเดียว หากถอดเสื้อนั้นออกก็ย่อมเหลือแต่กายอันเปลือยเปล่า เป็นที่อนาจารและน่ารังเกียจอย่างยิ่ง

การไว้เล็บมือให้ยาวงามเป็นธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งของสตรีเม่งจูชั้นสูง เมื่อพระเจ้าเซียนเฝิงฮ่องเต้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา พระนางฮองไทเฮาผู้เป็นพระราชมารดาได้มีรับสั่งให้หาสตรีมีสกุลมาเป็นนางสนมกำนัลของฮ่องเต้พระองค์ใหม่ โดยนางเยโฮนาลาซึ่งภายหลังได้เป็นพระนางฮองไทเฮาซูสีเป็นคนหนึ่งที่ได้รับเลือก เมื่อลิเลียนยิงขันทีจากวังหลวงไปดูตัวนางเยโฮนาลาที่บ้าน เขาต้องตะลึงในความเฉลียวฉลาดและความห้าวหาญของนาง นางเยโฮนาลากล่าวว่า หากลิเลียนยิงช่วยให้นางเข้ามาอยู่ในวังหลวง เวลานางมีบุญวาสนาได้รับความโปรดปรานจากพระเจ้าฮ่องเต้จะตอบแทนเขาอย่างเหมาะสม ลิเลียนยิงจึงพูดลองใจนางว่า ขันทีเปรียบประดุจคนที่ไร้วิญญาณ เสมือนมือและเท้าอันเป็นกำลังของผู้มีบุญวาสนา ในอนาคตหากผู้มีอำนาจใช้ให้ทำอะไรกับนางเยโฮนาลา เขาก็ต้องทำโดยไม่ไยดีว่าทั้งสองเคยรู้จักกันมาก่อน นางเยโฮนาลาทราบว่าลิเลียนยิงกำลังลองใจตนจึงตอบไปทำนองว่า แม้นางจะเป็นสตรีแต่ก็รู้ว่าสิ่งใดมีคุณและสิ่งใดมีโทษ ขันทีมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย ควรแล้วที่อุปมาเสมือนมือและเท้า มือของเจ้านายย่อมมีเล็บที่ยาวงามเพราะไม่ต้องทำงานหนัก ส่วนเท้าก็ได้สวมรองเท้าหนังที่อ่อนนุ่มและไม่มีวันต้องเหยียบเลนตม (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2555, หน้า 45-46) เป็นที่ชัดเจนว่า นางเยโฮนาลาพยายามใช้วาทศิลป์หลอกเอาใจลิเลียนยิงเพื่อที่เขาจะเปิดทางให้นางเข้าสู่วังหลวง การอุปมาขันทีว่าเป็นประหนึ่งมือและเท้าของเจ้านายเป็นเรื่องทราบกันทั่วไป แต่นางเยโฮนาลาก็ชี้ให้เห็นว่า หากลิเลียนยิงมาเป็นมือและเท้าให้กับนาง เขาจะได้รับความสุขสบายเพราะมือของเจ้านายมีเล็บอันยาวงามเนื่องจากไม่ต้องทำงานหนัก ส่วนเท้าก็ได้รับการรักษาอย่างดีด้วยรองเท้าหนังที่อ่อนนุ่ม หากลิเลียนยิงให้ความช่วยเหลือนาง เขาจะได้รับการดูแล เอาใจใส่และทะนุถนอมไม่ต่างจากมือและเท้าของเจ้านาย สิ่งที่ทำให้เห็นถึงการแบ่งแยกระหว่างสตรีชั้นสูงกับสามัญชนในสมัยราชวงศ์ไต้เซ็งก็คือ ตามธรรมเนียมสตรีชั้นสูงจะไว้เล็บมือให้ยาวงามเพื่อแสดงฐานะ และเพื่อให้แตกต่างกับสตรีสามัญที่ต้องทำงานอย่างหนักจนไม่อาจไว้เล็บมือได้

การถูกบังคับให้มีเครื่องหมายสีเหลืองติดอยู่บนเสื้อสะท้อนให้เห็นสถานภาพอันขมขื่นของชาวยิวในยุโรปยุคกลาง และก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างชาวตะวันตกกับชาวยิวที่สังคมมองว่าน่ารังเกียจ ที่น่าสังเกตคือ โจริในประเทศญี่ปุ่นสมัยโบราณก็เป็นกลุ่มชนที่ต้องอยู่นอกสังคม และถูกบังคับให้มีเครื่องหมายพิเศษบนเสื้อในลักษณะเดียวกันกับชาวยิวในยุโรปยุคกลาง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2545ข, หน้า 289-296) กล่าวว่า โจริเป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนมากโดยเฉพาะในกรุงเกียวโตที่เป็นเมืองหลวงเก่า ช่วง ค.ศ. 1965 ประชากรญี่ปุ่นมีประมาณ 100 ล้านคนและโจริมีมากถึง 3 ล้านคน โจริเป็นที่รังเกียจในสังคม เพราะประกอบอาชีพต่ำต้อยที่ยึดไว้เป็นช่องทางทำมาหากิน เช่น การถลกหนังสัตว์ การฟอกหนัง สัปเหร่อ การเผาศพ ฯลฯ ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า ความอัปมงคลไม่เพียงเกิดขึ้นกับผู้ประกอบอาชีพชั้นต่ำอย่างเดียว

แต่จะลุกลามไปถึงผู้ที่เข้ามาคบค้าสมาคมกับคนกลุ่มนี้ด้วย ทั้งหมดนี้นำไปสู่เรื่องที่โจริถูกบังคับให้ติดเครื่องหมายพิเศษบนเสื้อ เป็นสัญลักษณ์ให้ชาวญี่ปุ่นหลีกเลี่ยงเมื่อต้องประสบพบระหว่างทาง

สรุปได้ว่า การแต่งกายในพิธีอุปนัยนะของเด็กชายในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ ทำให้เห็นถึงการแบ่งวรรณะในสังคมอริยะสมัยพระเวท ซึ่งมีการกำหนดอย่างละเอียดตั้งแต่ชนิดของหนังสัตว์ที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม สีของผ้า รวมถึงสังวาลย์และไม้เท้า การแต่งกายของสตรีจีนในสมัยราชวงศ์ไต้เซ็งก็มีความน่าสนใจ หากเป็นสตรีชั้นสูงจะต้องสวมเสื้อชั้นในหลายตัว ไว้เล็บมือให้ยาวงามเพื่อแสดงฐานะ และทำให้แตกต่างกับสตรีสามัญที่นุ่งผ้าเพียงชั้นเดียว และไม่มีโอกาสไว้เล็บมือเนื่องจากต้องทำงานอย่างหนัก แม้สังคมยุโรปสมัยกลางและญี่ปุ่นในช่วงก่อนการปฏิรูปจะอยู่ในบริบทที่ไม่เหมือนกัน แต่ชาวตะวันตกและชาวญี่ปุ่นกลับใช้วิธีที่คล้ายคลึงกันในการแสดงความรังเกียจต่อกลุ่มชนที่อยู่นอกสังคม กล่าวคือ ชาวยิวถูกบังคับให้ติดเครื่องหมายสีเหลืองอยู่บนเสื้อ ลักษณะเดียวกันกับโจริที่ต้องติดเครื่องหมายพิเศษให้คนที่ประสบพบเห็นระหว่างทางได้ทันออกห่าง

ผลการศึกษาการแบ่งวรรณะจากวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ครั้งนี้ นอกจากจะทำให้ทราบความแตกต่างด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในสังคมต่าง ๆ แล้ว ยังสะท้อนมโนทัศน์ของชาวตะวันออกและชาวตะวันตกสมัยก่อน ในด้านชาติพันธุ์อย่างเช่นกรณีที่กลุ่มโจริและฮินินถูกขับออกนอกสังคมญี่ปุ่น ชนพื้นเมืองในแคว้นเคนยามีความแตกแยกกับชาวอังกฤษที่เป็นฝ่ายปกครอง ในด้านการศึกษาอย่างกรณีที่ชาวอิตาเลียนต้องประกอบอาชีพที่ใช้แรงงานเป็นหลักในสหรัฐอเมริกา และในด้านฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจดังปรากฏในสถานภาพของชาวยิวในยุโรปยุคกลาง อย่างไรก็ตาม กรณีของชาวยิวในยุโรปยุคกลางนั้น นอกจากจะมาจากฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อของชนชาติยิวที่ทำให้คนกลุ่มนี้แตกต่างจากชาวยุโรปซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

วรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้นำเสนอวิถีชีวิตของกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนการแบ่งวรรณะในยุคโบราณและยุคร่วมสมัยกับ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ด้านการประกอบอาชีพ ญี่ปุ่นในช่วงก่อนการปฏิรูปมีการแบ่งระดับสูง-ต่ำระหว่างพลเมือง โดยพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ในฐานะสูงสุด รองลงมาคือกุเงที่เป็นผู้ดีสืบสายมาจากอดีตจักรพรรดิ และบุเกหรือนักรบซามูไร สามัญชนญี่ปุ่นประกอบด้วยชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า โดยพ่อค้าเป็นกลุ่มที่มีศักดิ์ต่ำสุด ญี่ปุ่นในสมัยโบราณยังมีกลุ่มโจริและฮินินที่ต้องอยู่นอกสังคมเพราะประกอบอาชีพซึ่งคนทั่วไปรังเกียจ ขณะที่การประกอบอาชีพของชาวอิตาเลียนอพยพในสหรัฐอเมริกาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ชนกลุ่มนี้แตกต่างจากพลเมืองกลุ่มอื่น ด้านที่อยู่อาศัยพบการอาศัยที่แยกกันตามกลุ่มระหว่างชาวยิวกับชาวตะวันตกในยุโรปยุคกลาง และชาวอังกฤษกับชาวเคนยาในสมัยที่แคว้นเคนยายังเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ลักษณะของที่อยู่อาศัยที่สะท้อนการแบ่งวรรณะ

ยังประกอบด้วยความบริสุทธิ์และแบบสถาปัตยกรรมของไทยและขอม ระเบียบในการมุงหลังคา โดยการมุงกระเบื้องเป็นสิทธิพิเศษของชนชั้นสูงชาวขอมและชาวจีนช่วงท้ายแห่งราชวงศ์ไต้เซ็ง ภาชนะเชิญเครื่องเสวยของพระเจ้าแผ่นดินอย่างสุพรรณภาชน์ ตลอดจนหีบหมากและเชี่ยนหมาก ล้วนบ่งบอกถึงบรรดาศักดิ์และฐานะทางเศรษฐกิจของชาวไทยช่วงก่อนสมัยรัชกาลที่ 8 ส่วนในสังคมขอมสมัยโบราณนั้น ขุนนางและเศรษฐีมีสิทธิ์ใช้ภาชนะทำจากเงินและทองคำ แตกต่างจากราษฎรที่ใช้จานดินเผาหรือทองแดง เย็บกระทงไว้ใส่แกงใช้ใบไม้แทนช้อน และดื่มสุราจากถ้วยดีบุก การแต่งกายของเด็กชายในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ในพิธีอุปนัยนะทำให้เห็นถึงการแบ่งวรรณะในสังคมอริยะยุคพระเวท ขณะที่สตรีชั้นสูงในสมัยราชวงศ์ไต้เซ็งของจีนมีธรรมเนียมสวมเสื้อชั้นในหลายตัวและไว้เล็บมือให้ยาวงามเพื่อให้ต่างจากสามัญชน ชาวยิวในยุโรปยุคกลางถูกบังคับให้ติดเครื่องหมายสีเหลืองบนเสื้อ ลักษณะเดียวกับกลุ่มโจริที่ต้องติดเครื่องหมายพิเศษให้ชาวญี่ปุ่นทั่วไปออกห่าง

หากพิจารณาประเด็นวรรณะในวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยภาพรวม และมองในแง่ที่เป็นการแบ่งกลุ่มโดยมีความแตกต่างบางอย่างเป็นหลักยึด จะเห็นได้ว่า นอกจากการแบ่งวรรณะด้านวิถีชีวิตแล้ว ยังสามารถมองวรรณะในมิติอื่น ๆ เช่น ในระดับสังคมส่วนรวม มีการแบ่งกลุ่มโดยอาศัยความแตกต่างด้านเชื้อชาติและศาสนา ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง “นิกายเซน” (2544) “สงครามผิว” (2545) และ “ยิว” (2545) ในระดับกลุ่มชน สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อยลงไปอีก เช่น กลุ่มผู้สร้างความบันเทิงอย่างคณิกาในสังคมฮินดู และเกอิชาในสังคมญี่ปุ่นสมัยโบราณ มีการแบ่งลำดับชั้นโดยอาศัยรูปร่างหน้าตา ระยะเวลาในการฝึกศิลปะต่าง ๆ และความสามารถในการสร้างความบันเทิงมาเป็นเกณฑ์ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง “ธรรมแห่งอริยะ” (2556) และ “ฉากญี่ปุ่น” (2561) หรือกลุ่มคนรับใช้อย่างขันทีในสังคมจีนช่วงปลายราชวงศ์ไต้เซ็งที่มีการแบ่งแยกกันตามลักษณะของการตอน กล่าวคือ ขันทีชั้นที่หนึ่งต้องผ่านกระบวนการตอนทั้งองคชาตและอัณฑะโคตร ทำให้ไม่มีความกำหนัดในมาตุคาม แตกต่างจากขันทีชั้นที่สองที่เพียงตัดองคชาติทิ้ง แม้จะไม่สามารถร่วมประเวณีได้ แต่ยังมีกำลังกายที่แข็งแรงและหนวดเคราก็ไม่ได้ร่วงไปเหมือนขันทีชั้นที่หนึ่ง ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง “ซูสีไทเฮา” (2555) ในระดับครอบครัวนั้น สังคมไทยสมัยที่สามีสามารถมีภรรยาได้หลายคน มีการแบ่งแยกระหว่างภรรยาพระราชทานกับภรรยาคนอื่น ๆ และระหว่างภรรยาหลวงกับภรรยาน้อยอย่างในวรรณกรรมเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่” (2543) เช่นเดียวกับการแบ่งแยกระหว่างโอรสกับธิดาในวรรณกรรมเรื่อง “โครงกระดูกในตู้” (2504) และระหว่างบุตรธิดาที่เกิดจากภรรยาหลวงกับบุตรธิดาที่เกิดจากภรรยาน้อยในวรรณกรรมเรื่อง “ฝรั่งศักดินา” (2548)

น่าสังเกตว่า ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มักนำเสนอประเด็นวรรณะในฐานะเป็นปรากฏการณ์ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีการแสดงออกในรูปแบบที่หลากหลาย และยังคงทิ้งร่องรอยไว้ในยุคสมัยปัจจุบัน ถึงแม้กฎหมายจะกำหนดให้พลเมืองในสังคมมีสิทธิและหน้าที่เท่าเทียมกันแล้วก็ตาม ดูเหมือนว่าเขาได้พยายามหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นนี้ให้มากที่สุด ซึ่งขัดกับบุคลิกลักษณะที่ชอบแสดงความเห็น

อย่างตรงไปตรงมา เช่น ในเรื่องที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่นิยมระบอบสังคมนิยม หรือที่ไม่เห็นด้วยกับพุทธทาสภิกขุในเรื่อง “จิตว่าง” (คึกฤทธิ์ ปราโมช และพุทธทาสภิกขุ, 2556) “ฝรั่งศักดินา” จึงถือเป็นวรรณกรรมเพียงเรื่องเดียวที่เขาแสดงทัศนะเกี่ยวกับการแบ่งวรรณะโดยตรง ซึ่งเกิดจากบริบทของสังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2494-2495 ที่กระแสสังคมนิยมกำลังได้รับความสนใจอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ จิตร ภูมิศักดิ์ เผยแพร่ผลงานเรื่อง “โฉมหน้าศักดินาไทย” (2543) ทั้งนี้ สันนิษฐานได้ว่าสาเหตุที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นวรรณะอาจมาจากการตก “ที่นั่งลำบาก” เนื่องจากชาติกำเนิดและบทบาททางการเมืองของเขา การสืบเชื้อสายมาจากตระกูลที่เป็นเชื้อพระวงศ์ในพระมหากษัตริย์ส่งผลให้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความผูกพัน เชิดชู และปกป้องระบบประเพณีนิยมและกษัตริย์นิยมอย่างเข้มแข็ง ขณะเดียวกันการได้รับการศึกษาในต่างประเทศทั้งระดับมัธยมศึกษาจากวิทยาลัยเทรนท์ (Trent College) และระดับอุดมศึกษาจากควีนส์คอลเลจ (Queen’s College) มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ก็มีผลต่อทัศนะของเขาในประเด็นความเสมอภาคและประชาธิปไตย ประการต่อมาคือ บทบาทของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะนักการเมืองโดยเฉพาะในช่วงที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2518-2519) ที่ต้องการเสียงสนับสนุนจากผู้คนทุกระดับชั้นในสังคม ทำให้เขาต้องระมัดระวังในการแสดงความเห็นเกี่ยวกับการแบ่งวรรณะ อย่างไรก็ตามการประมวลวรรณกรรมของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยภาพรวมชี้ให้เห็นว่า เขาเห็นด้วยกับการอนุรักษ์ระบบวรรณะในสังคมไทย และมองว่าการรู้จักที่ต่ำที่สูงไม่เพียงเป็นมารยาทและเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ แต่ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้การจัดระเบียบสังคมเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตลอดมา สิ่งที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พยายามอธิบายควบคู่กันคือ ระบบวรรณะในสังคมไทยไม่เหมือนกับระบบวรรณะในประเทศอินเดียหรือในที่อื่น ชนชั้นสูงและชนชั้นล่างของไทยไม่ได้เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่สามารถอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างกลมเกลียวและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเสมอมา

แนวคิดเรื่องการแบ่งวรรณะในแง่ที่เป็นการแบ่งกลุ่มโดยอาศัยความแตกต่างบางอย่างเป็นหลักยึดมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน และไม่เพียงเกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์อย่างเดียว ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (2552, หน้า 31-32) ตั้งข้อสังเกตว่า ตั้งแต่เอเชียอาคเนย์ขึ้นไปจนถึงดินแดนญี่ปุ่นสมัยก่อนล้วนมีฟันเป็นสีดำ ในรูปเขียนของญี่ปุ่นจึงปรากฏแต่ผู้หญิงฟันดำทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ขณะที่ชาวไทยฟันดำเพราะกินหมาก ชาวญี่ปุ่นต้องใช้ชี่ที่เป็นกาบมะพร้าวเผาคลุกน้ำมันตานีทาฟัน เนื่องจากไม่มีวัฒนธรรมกินหมากเหมือนไทย การย้อมฟันดำจึงไม่เพียงสะท้อนสุนทรียภาพในการใช้ชีวิตของชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณ แต่ยังเป็นเครื่องแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ฟันเป็นสีขาว

การแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าก็เป็นอีกตัวอย่างที่น่าสนใจ เจือง ถิ หั่ง (2566, หน้า 1-30) กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา” ว่า ในสมัยโบราณการสวมรองเท้าเป็นหนึ่งในเครื่องแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า อันเกิดจากความเชื่อที่เทพเจ้ามีรัศมีเจิดจ้าและเป็นของร้อน ดังนั้น ทุกครั้งที่ลงมาสู่มนุษยโลก เทพเจ้าจะต้องปลอมตัวเป็นอื่นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอันตรายแก่คนที่

บังเอิญพบเห็น ส่วนการสวมรองเท้าก็เพื่อป้องกันไม่ให้แผ่นดินถูกเผาไหม้ด้วยความร้อนของเทพเจ้า เมื่อลัทธิไศเลนทร์ที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเทพเจ้าไม่ใช่มนุษย์ธรรมดามีอิทธิพลทั้งในชมพูทวีป และในดินแดนที่วัฒนธรรมพราหมณ์-ฮินดูแผ่ไปถึง ข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับการมองและการแตะต้ององค์พระมหากษัตริย์ก็ถูกกำหนดขึ้น รวมถึงเรื่องที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงฉลองพระบาท และทางพระราชดำเนินต้องมีลาดพระบาทเพื่อป้องกันความร้อนโดยตลอดด้วย

ประวัติศาสตร์อันยาวนานของชนเผ่าอริยะ รวมถึงการเป็นวัฒนธรรมหลวงของอินเดียทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชมพูทวีปน่าจะเป็นดินแดนแรก ๆ ที่ปรากฏแนวคิดเรื่องการแบ่งวรรณะ ทั้งนี้ เรื่องที่พระพุทธเจ้าสถาปนาพระพุทธศาสนาโดยเปิดรับบุคคลที่มาจากทุกชนชั้นวรรณะตามหลักที่มนุษย์มีความเสมอภาคในการเข้าถึงความหลุดพ้น ทำให้เกิดการตอบโต้แนวคิดนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก สมหวัง แก้วสุฟอง (2561, หน้า 123-125) ให้ความเห็นว่า การแผ่ขยายของพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งด้วยแรงสนับสนุนจากกษัตริย์และเศรษฐีพ่อค้าพาณิชย์จำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงสองศตวรรษหลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชจนเป็นปึกแผ่นที่มั่นคง และยกฐานะจากเดิมที่เป็นเพียงศาสนาระดับท้องถิ่นขึ้นเป็นศาสนาระดับโลก อย่างไรก็ตาม หลังสิ้นสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช อำนาจรัฐได้ตกอยู่ในมือของปุโรหิตที่เป็นพราหมณ์ ดังนั้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3-4 จึงเกิดกระบวนการฟื้นฟูหลักธรรมคำสอนที่สนับสนุนระบบวรรณะ สิทธิบางอย่างที่คนในวรรณะศูทรและสตรีเคยได้รับถูกริบคืนจนหมด และความเท่าเทียมกันของมนุษยชาติที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศไว้ต่างก็ถูกละเลย การที่อังกฤษเข้ารุกรานอินเดียช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทำให้กระบวนการต่อต้านระบบวรรณะได้ก่อตัวขึ้นอีกครั้ง เพราะการแบ่งแยกคนในสังคมออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ เป็นจุดอ่อนทำให้อินเดียขาดความสมานฉันท์ ไม่สามารถหลอมรวมประชาชนให้เป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ในทางกลับกันเรื่องนี้ส่งผลให้อังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบเนื่องจากสอดคล้องกับนโยบายการแบ่งแยกเพื่อปกครอง บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านแนวคิดเรื่องวรรณะในประเทศอินเดียยุคใหม่ ได้แก่ มหาตมะ คานธี และบี. อาร์. อัมเบดการ์ หลังอินเดียได้รับเอกราชก็มีการผลักดันให้เกิดรัฐธรรมนูญที่ให้ความเสมอภาคต่อชนชั้นล่าง เช่น มีการยกเลิกการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมต่อคนนอกวรรณะ มีการสงวนตำแหน่งข้าราชการที่นั่งในมหาวิทยาลัย เป็นต้น ให้แก่ชนเผ่าหรือชาติพันธุ์ที่ถูกจำแนกแยกแยะเพื่อชดเชยกับการเป็นผู้ถูกเอาเปรียบ

เมื่อมองการแบ่งวรรณะในแง่ที่เป็นการแบ่งกลุ่มโดยมีความแตกต่างบางอย่างเป็นหลัก “วรรณะ” ย่อมไม่มีวันสูญหายไปจากสังคม เนื่องจากความหลากหลายทางแนวคิด ค่านิยม และพฤติกรรม เป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ หากยึดหลักความเสมอภาคที่พลเมืองทุกคนล้วนมีสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน การต่อสู้เพื่อสิทธิของชนชั้นล่างในประเทศอินเดียช่วงหลังที่พ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ก็ไม่ใช่การต่อสู้เพื่อความเสมอภาคอย่างแท้จริง เนื่องจากทำให้ชนเผ่าหรือชาติพันธุ์มีสิทธิทาง

การศึกษา การประกอบอาชีพ ฯลฯ เหนือกว่าพลเมืองทั่วไป ดังนั้น จะเป็นเรื่องสร้างสรรค์กว่ามากหากเรามองความแตกต่างระหว่างกลุ่มชนในสังคมด้วยความเข้าใจ และมีความเห็นอกเห็นใจกลุ่มเปราะบางต่าง ๆ ในฐานะเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

เอกสารอ้างอิง

คึกฤทธิ์ ขาวละมัย. (2550). ***การศึกษาวิถีชีวิตของควาญช้างในวังช้างอยุธยา แล เพนียด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*** (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2504). ***โครงกระดูกในตู้***. พระนคร: ชัยฤทธิ์.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2543). ***ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2544). ***นิกายเซน***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2545ก). ***ยิว*** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2545ข). ***สงครามผิว***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2548). ***ฝรั่งศักดินา***. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). ***สามนคร***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2554). ***สี่แผ่นดิน*** (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2555). ***ซูสีไทเฮา***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2556ก). ***ถกเขมร***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2556ข). ***ธรรมแห่งอริยะ*** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2557). ***เรื่องของลัทธิและนิกาย***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2561ก). ***ฉากญี่ปุ่น***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2561ข). ***พม่าเสียเมือง*** (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., และพุทธทาสภิกขุ. (2556). ***วิวาทะ (ความเห็นไม่ตรงกัน) ระหว่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับ ท่านพุทธทาสภิกขุ ในเรื่อง "จิตว่าง"***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

จิตร ภูมิศักดิ์. (2543). ***โฉมหน้าศักดินาไทย*** (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

เจือง ถิ หั่ง. (2566). การสวมรองเท้าจากมุมมองคติชนวิทยา. ***วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี***, 15(2), 1-30.

ชิศากัญญ์ เล่าชู. (2558). ***วิถีชีวิตกับการประกันชีวิตของคนไทย*** (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

ประเวท แดงดา. (2554). ***คึกฤทธิ์ ที่สุดของความเป็นไทย***. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า 2000.

'รงค์ วงษ์สวรรค์ กับเพื่อนหนุ่ม. (ม.ป.ป.). ***คึกฤทธิ์แสบสันต์***. กรุงเทพฯ: สุนทรกิจการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). ***พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

รุสตั้ม หวันสู. (2563). ระบบวรรณะของชาวมุสลิมในอินเดีย. ***วารสารปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา***, 16(1), 159-198.

วิลาศ มณีวัต. (2538). ***คึกฤทธิ์ลาโลก***. กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์.

สมหวัง แก้วสุฟอง. (2561). การดำรงอยู่ของระบบวรรณะในสังคมอินเดีย. ***วารสารปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา***, 14(1), 115-134.

อนาคาริกะ เตวิชโช, และปกรณ์ สิงห์สุริยา. (2554). บทสังเคราะห์เรื่อง “พระพุทธศาสนากับระบบวรรณะ”. ***วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย***, 18(1), 67-84.